

نقش حوزه های علمیه در افزایش جمعیت و باروری

کبری حیدری^۱

چکیده

تحولات جمعیتی دهه های اخیر، به ویژه کاهش نرخ باروری و تغییر الگوهای ازدواج در جامعه ایران، به یکی از مهم ترین چالش های راهبردی در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و تمدنی تبدیل شده است. مسئله جمعیت، صرفاً پدیده ای آماری یا اقتصادی نیست، بلکه ریشه در نگرش ها، باورها و بازنمایی های فرهنگی و دینی جامعه دارد. در این میان، حوزه های علمیه به عنوان نهادهای مرجع تولید معرفت دینی و هدایت فرهنگی، بالقوه می توانند نقش تعیین کننده ای در اصلاح نگرش ها و تقویت انگیزه های ازدواج و فرزندآوری ایفا کنند. با این حال، این ظرفیت در سیاست ها و پژوهش های جمعیتی کمتر به صورت نظام مند مورد توجه قرار گرفته است. هدف اصلی پژوهش حاضر، تبیین و تحلیل نقش حوزه های علمیه در افزایش جمعیت و ارتقای باروری با رویکردی چندبعدی است. این پژوهش می کوشد با شناسایی کارکردهای معرفتی، فرهنگی، اجتماعی و رسانه ای حوزه ها، چارچوبی جامع برای نقش آفرینی مؤثر این نهاد در مواجهه با چالش جمعیتی ارائه دهد. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و داده ها از طریق تحلیل اسنادی، متون دینی، آثار پژوهشی مرتبط و بررسی تحلیلی سیاست ها و گفتمان های فرهنگی موجود گردآوری و تحلیل شده اند. یافته های پژوهش نشان می دهد که یکی از مهم ترین عوامل کاهش تمایل به فرزندآوری، گسست میان آموزه های دینی و تجربه زیسته نسل جدید است. نتایج حاکی از آن است که حوزه های علمیه، در صورت ایفای نقش فعال و هماهنگ در بازخوانی معارف دینی، تربیت مبلغان تخصصی، ارائه حمایت های اجتماعی، و حضور مؤثر در عرصه رسانه، می توانند به بازسازی گفتمان خانواده و جمعیت کمک کنند. همچنین، توسعه فقه جمعیت و پاسخ گویی علمی به شبهات رایج، از الزامات اساسی این نقش آفرینی به شمار می آید.

کلید واژه ها: حوزه های علمیه، افزایش جمعیت، باروری، خانواده اسلامی، سیاست های جمعیتی

^۱ طلبه کارشناسی، گرایش عمومی ویژه، حوزه علمیه فاطمه زهرا (اسلام آباد غرب). hkbry95@gmail.com

تحولات جمعیتی در دهه‌های اخیر به یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های راهبردی جوامع تبدیل شده است (رشاد، ۱۳۹۲). کاهش نرخ باروری، افزایش میانگین سن ازدواج، تغییر الگوهای خانواده، گسترش فردگرایی و تضعیف پیوندهای سنتی، از جمله عواملی هستند که ساختار جمعیت را در بسیاری از کشورها، به‌ویژه جوامع در حال توسعه و اسلامی، با چالش‌های جدی مواجه ساخته‌اند. در جمهوری اسلامی ایران نیز، آمارهای رسمی نشان‌دهنده کاهش محسوس نرخ باروری و نزدیک شدن آن به سطح جانشینی و حتی پایین‌تر از آن است؛ وضعیتی که در صورت تداوم، پیامدهای گسترده‌ای در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، امنیتی و تمدنی به همراه خواهد داشت. از این رو، مسئله جمعیت و باروری دیگر صرفاً یک موضوع آماری یا اقتصادی نیست، بلکه به یک مسئله کلان راهبردی و تمدنی بدل شده است که نیازمند واکاوی چندبعدی و مشارکت همه نهادهای اثرگذار جامعه است.

در این میان، نقش نهادهای فرهنگی و دینی، به‌ویژه حوزه‌های علمیه، واجد اهمیت مضاعف است. حوزه‌های علمیه به‌عنوان یکی از ریشه‌دارترین و تأثیرگذارترین نهادهای معرفتی و تربیتی جهان اسلام، نقشی بنیادین در شکل‌دهی به نگرش‌ها، باورها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری جامعه ایفا می‌کنند (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۶). از دیرباز، این نهاد دینی نه تنها در تبیین معارف اعتقادی و فقهی، بلکه در هدایت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه حضور فعال داشته است. بنابراین، بررسی نقش حوزه‌های علمیه در مسئله افزایش جمعیت و باروری، از آن جهت اهمیت دارد که بسیاری از نگرش‌های نادرست یا تردیدهای ذهنی موجود درباره ازدواج، فرزندآوری، معیشت و آینده، ریشه‌ای معرفتی، فقهی و فرهنگی دارند و پاسخ به آن‌ها بدون ورود نهاد دین، ناقص و ناکارآمد خواهد بود.

از منظر دینی، اصل تکثیر نسل، تشکیل خانواده و فرزندآوری، جایگاهی رفیع در نظام ارزشی اسلام دارد. آیات قرآن کریم، روایات نبوی و سیره اهل بیت علیهم‌السلام، همگی بر ارزش وجود نسل صالح، تداوم حیات انسانی و نقش فرزند در قوام خانواده و جامعه تأکید کرده‌اند (سبحانی، ۱۳۹۰). با این حال، در عصر جدید، تحت تأثیر سبک زندگی مدرن، رسانه‌های فراگیر، تغییرات اقتصادی و فرهنگی، و همچنین تفسیرهای نادرست از برخی آموزه‌های دینی، نوعی گسست معرفتی میان تعالیم دینی و کنش‌های اجتماعی در حوزه ازدواج و باروری پدید آمده است. در چنین فضایی، نقش حوزه‌های علمیه در بازخوانی، تبیین و روزآمدسازی گفتمان دینی درباره جمعیت و فرزندآوری، بیش از پیش اهمیت می‌یابد. از سوی دیگر، مسئله جمعیت تنها یک توصیه اخلاقی یا فردی نیست، بلکه پدیده‌ای چندلایه است که با سیاست‌گذاری‌های کلان، ساختارهای حقوقی، حمایت‌های اجتماعی و فرهنگ عمومی جامعه ارتباط مستقیم دارد. حوزه‌های علمیه از این جهت که در تولید فقه اجتماعی، فقه خانواده و فقه حکومتی نقش‌آفرین هستند، می‌توانند با اجتهاد پویا و مسئله‌محور،

سهم مؤثری در ارائه چارچوب‌های فقهی و حقوقی متناسب با شرایط روز جامعه ایفا کنند. تبیین حکم شرعی فرزندآوری، پاسخ به شبهات فقهی مرتبط با تنظیم خانواده، سقط جنین، فاصله‌گذاری فرزندان و مسئولیت‌های والدین، از جمله عرصه‌هایی است که نقش علمی و اجتهادی حوزه را برجسته می‌سازد.

علاوه بر بعد معرفتی و فقهی، حوزه‌های علمیه از ظرفیت گسترده‌ای در عرصه تبلیغ، تربیت مبلغان و هدایت فرهنگی برخوردارند. روحانیت به واسطه ارتباط مستقیم و چهره‌به‌چهره با اقشار مختلف مردم، به‌ویژه در مساجد، مدارس دینی، مراکز فرهنگی و رسانه‌ها، می‌تواند نقشی تعیین‌کننده در اصلاح نگرش‌ها، تقویت امید اجتماعی و مقابله با جریان‌های یأس‌آفرین ایفا کند. در شرایطی که برخی گفتمان‌ها، فرزندآوری را امری پرهزینه، پرمخاطره و مانع پیشرفت فردی معرفی می‌کنند، تبیین نگاه اسلامی مبتنی بر توکل، رزق الهی و کارکردهای مثبت خانواده پرجمعیت، ضرورتی انکارناپذیر است و حوزه‌های علمیه در این میدان، مسئولیتی خطیر بر عهده دارند.

همچنین نباید از نقش اجتماعی حوزه‌های علمیه در حمایت عملی از خانواده‌ها و زوج‌های جوان غفلت کرد. تجربه نشان داده است که بسیاری از موانع فرزندآوری، صرفاً ذهنی یا فرهنگی نیست، بلکه ریشه در اضطراب‌های اقتصادی، ناآگاهی‌های تربیتی و فقدان حمایت‌های مشاوره‌ای دارد. ورود حوزه‌های علمیه به عرصه تأسیس مراکز مشاوره خانواده، همکاری با نهادهای حمایتی و مشارکت در طرح‌های اجتماعی مرتبط با ازدواج و جمعیت، می‌تواند پیوند میان نظریه دینی و عمل اجتماعی را تقویت کرده و کارآمدی گفتمان دینی را افزایش دهد. بر این اساس، مقاله حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی درصدد آن است تا نقش و کارکردهای حوزه‌های علمیه را در افزایش جمعیت و باروری، در ابعاد دینی، معرفتی، فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای مورد بررسی قرار دهد. پرسش اصلی پژوهش آن است که حوزه‌های علمیه چگونه و با چه سازوکارهایی می‌توانند در مواجهه با چالش کاهش جمعیت، نقش‌آفرینی مؤثر داشته باشند و چه ظرفیت‌ها و الزامات نظری و عملی در این مسیر وجود دارد. امید است نتایج این پژوهش بتواند ضمن تبیین جایگاه راهبردی حوزه‌های علمیه در مسئله جمعیت، زمینه‌ساز توجه بیشتر سیاست‌گذاران فرهنگی و دینی به ظرفیت‌های مغفول‌مانده این نهاد تأثیرگذار گردد.

۱. کلیات و مبانی نظری تحقیق

۱-۱. بیان مسئله

مسئله جمعیت و به‌ویژه کاهش نرخ باروری، در دهه‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین چالش‌های راهبردی جوامع معاصر تبدیل شده است (محمدی‌عراقی و کاظمی‌نجف‌آبادی، ۱۴۰۴). این مسئله، تنها یک پدیده آماری یا جمعیت‌شناختی محسوب نمی‌شود، بلکه دارای ابعاد عمیق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حتی

تمدنی است. کاهش نرخ باروری و پیر شدن جمعیت، پیامدهایی چون کاهش نیروی انسانی مولد، افزایش هزینه‌های رفاهی و درمانی، تضعیف پویایی اجتماعی و در نهایت تهدید ظرفیت‌های پیشرفت و اقتدار ملی را به همراه دارد. در جامعه ایران نیز، علی‌رغم پیشینه فرهنگی و دینی غنی در زمینه خانواده و فرزندآوری، روندهای جمعیتی در سال‌های اخیر نشان‌دهنده نوعی گسست میان ارزش‌های سنتی-دینی و الگوهای رفتاری نوظهور در زمینه ازدواج و باروری است (کریمی و همکاران، ۱۴۰۳).

در این میان، پرسش اساسی آن است که چرا با وجود تأکیدات مکرر دینی، انقلابی و راهبردی بر اهمیت جمعیت جوان و فرزندآوری، همچنان نگرش‌های منفی یا خنثی نسبت به فرزندآوری در بخشی از جامعه رواج دارد؟ پاسخ به این پرسش، ما را از تحلیل‌های صرفاً اقتصادی یا سیاست‌محور فراتر برده و به لایه‌های عمیق‌تر فرهنگی، معرفتی و گفتمانی سوق می‌دهد (حسینی و آزاد، ۱۴۰۳). بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که ریشه بخش قابل توجهی از کاهش تمایل به فرزندآوری، در ضعف نظام معنابخشی، تزلزل باورهای دینی در عرصه اجتماعی، و ناتوانی برخی نهادهای فرهنگی در بازتولید کارآمد ارزش‌های دینی متناسب با شرایط روز نهفته است. در این چارچوب، حوزه‌های علمیه به‌عنوان نهاد مرجع تولید، تبیین و ترویج معارف دینی، با یک مسئله جدی مواجه‌اند: آیا حوزه‌های علمیه توانسته‌اند نقش تاریخی خود را در هدایت نگرش‌های اجتماعی نسبت به خانواده و باروری، در شرایط پیچیده دنیای مدرن ایفا کنند یا خیر؟ به عبارت دیگر، مسئله تحقیق حاضر این است که نقش حوزه‌های علمیه در مواجهه با چالش کاهش جمعیت و باروری چیست و این نقش تا چه اندازه بالفعل یا بالقوه تحقق یافته است. خلأ اصلی، فقدان یک تبیین جامع و نظام‌مند از کارکردهای معرفتی، فقهی، فرهنگی و اجتماعی حوزه‌های علمیه در سیاست جمعیتی کشور است؛ خلأیی که این پژوهش درصدد پر کردن آن است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت مسئله

اهمیت مسئله جمعیت از آنجا ناشی می‌شود که ساختار جمعیتی، زیربنای بسیاری از تحولات کلان جامعه است. کشوری که از جمعیت جوان، پویا و متعهد برخوردار باشد، از ظرفیت بالاتری برای پیشرفت علمی، اقتصادی و تمدنی بهره‌مند خواهد بود. برعکس، جامعه‌ای با نرخ باروری پایین و جمعیتی رو به سالمندی، ناگزیر با بحران‌هایی چون کاهش بهره‌وری، افزایش وابستگی نسل‌ها و فشار مضاعف بر نظام‌های حمایتی مواجه خواهد شد. از این رو، پرداختن به مسئله جمعیت، یک ضرورت کوتاه‌مدت یا مقطعی نیست، بلکه یک دغدغه بلندمدت و راهبردی است. ضرورت توجه به نقش حوزه‌های علمیه نیز از جایگاه ویژه این نهاد در جامعه اسلامی ایران ناشی می‌شود. حوزه‌های علمیه نه تنها مرجع رسمی تبیین احکام شرعی و آموزه‌های دینی هستند، بلکه در شکل‌دهی افکار عمومی، جهت‌دهی به سبک زندگی و تولید گفتمان‌های فرهنگی نیز

نقش آفرین‌اند. اگر قرار است سیاست‌های جمعیتی به‌صورت پایدار و عمیق در جامعه نهادینه شود، این امر بدون پشتوانه معرفتی و فرهنگی قوی، امکان‌پذیر نخواهد بود؛ پشتوانه‌ای که بخش مهمی از آن بر عهده حوزه‌های علمیه است. از سوی دیگر، شرایط جدید اجتماعی، اقتصادی و رسانه‌ای ایجاب می‌کند که حوزه‌های علمیه با نگاهی نو و مسئله‌محور به موضوع جمعیت و باروری بپردازند. بسنده کردن به توصیه‌های کلی و غیرنظام‌مند، پاسخ‌گوی پیچیدگی‌های ذهنی و عملی نسل جدید نخواهد بود. بنابراین، ضرورت دارد نقش حوزه‌ها در این عرصه، به‌صورت علمی، تحلیلی و انتقادی بررسی شود تا هم ظرفیت‌ها و هم کاستی‌ها به‌درستی شناسایی گردد.

۱-۳. اهداف و فواید تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، تبیین و تحلیل نقش حوزه‌های علمیه در افزایش جمعیت و باروری در جامعه اسلامی ایران است. در همین راستا، پژوهش حاضر می‌کوشد کارکردهای مختلف حوزه‌های علمیه را در ابعاد دینی، معرفتی، فقهی، فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای شناسایی و بررسی کند. یکی از اهداف اساسی، نشان دادن این نکته است که حوزه‌های علمیه صرفاً نهادهای آموزشی سستی نیستند، بلکه می‌توانند به‌عنوان بازیگران اصلی در سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی مرتبط با جمعیت ایفای نقش کنند. از فواید این تحقیق می‌توان به ارتقای فهم نظری نسبت به ارتباط دین و جمعیت، کمک به سیاست‌گذاران فرهنگی و دینی در طراحی برنامه‌های مؤثرتر، و فراهم‌سازی زمینه‌ای برای بازتعریف مأموریت‌های اجتماعی حوزه‌های علمیه اشاره کرد. همچنین این پژوهش می‌تواند به غنای ادبیات علمی در حوزه مطالعات جمعیتی با رویکرد دینی بیفزاید و مسیر پژوهش‌های آینده را هموار سازد.

۱-۴. پیشینه تحقیق

مطالعات انجام‌شده در حوزه جمعیت و باروری در ایران، از حیث رویکردهای نظری، روش‌شناسی و سطح تحلیل، از تنوع قابل توجهی برخوردارند. با این حال، بررسی نظام‌مند این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از مطالعات موجود، اگرچه توانسته‌اند ابعاد آماری، اقتصادی و اجتماعی مسئله کاهش باروری را تبیین کنند، اما در پرداختن به نقش نهادهای دینی، به‌ویژه حوزه‌های علمیه، دچار محدودیت یا غفلت ساختاری بوده‌اند. از این منظر، می‌توان پیشینه پژوهشی موجود را در سه محور اصلی دسته‌بندی و تحلیل کرد.

نتایج تحلیل نقش فرهنگی و تبلیغی حوزه‌های علمیه نشان می‌دهد که هرگونه سیاست جمعیتی، در صورت فقدان پشتیبانی فرهنگی، با موفقیت پایدار همراه نخواهد بود. پژوهش حاضر تأکید می‌کند که تربیت مبلغان تخصصی در حوزه ازدواج، خانواده و جمعیت، یکی از کارآمدترین راهکارهای اثرگذاری فرهنگی است. تبلیغ غیرتخصصی، کلی و غیرهمدلانه، نه تنها در اصلاح نگرش‌ها مؤثر نیست، بلکه گاه به تشدید فاصله میان گفتمان دینی و تجربه زیسته جوانان می‌انجامد. در مقابل، مبلغانی که به صورت میان‌رشته‌ای آموزش دیده‌اند و توان گفت‌وگو با زبان نسل جدید را دارند، می‌توانند نقش کلیدی در بازسازی نگرش مثبت نسبت به ازدواج و فرزندآوری ایفا کنند.

همچنین یافته‌ها نشان داد که گفتمان‌سازی امید اجتماعی، یکی از مهم‌ترین کارکردهای فرهنگی حوزه‌های علمیه در مسئله جمعیت است. بر اساس تحلیل‌های ارائه‌شده، ترس از آینده، احساس ناامنی روانی و غلبه نگاه بدبینانه به امکان تأمین معیشت، از عوامل اساسی کاهش تمایل به فرزندآوری به شمار می‌آیند. حوزه‌های علمیه، از طریق تبیین عقلانی مفهوم امید، رزق الهی و توکل مسئولانه، می‌توانند با حفظ تعادل میان واقع‌گرایی و معنویت، زمینه روانی و فرهنگی لازم برای تصمیم‌گیری‌های مثبت خانوادگی را تقویت کنند.

در بخش مربوط به نقش اجتماعی حوزه‌های علمیه، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ورود حوزه‌ها به عرصه حمایت‌های اجتماعی و کارکردهای عملی، نقش مکمل و حیاتی در سیاست‌های جمعیتی دارد. تأسیس مراکز مشاوره دینی-علمی برای زوج‌های جوان، یکی از مؤثرترین ابزارها در کاهش موانع غیرمادی ازدواج و فرزندآوری شناخته شد. چنین مراکزی، با ارائه خدمات مشاوره‌ای مستمر، می‌توانند ضمن پیشگیری از آسیب‌های خانوادگی، به تحکیم بنیان خانواده و افزایش آمادگی زوج‌ها برای پذیرش مسئولیت فرزندآوری کمک کنند. این یافته نشان می‌دهد که نقش اجتماعی حوزه، صرفاً توصیه‌ای یا خطابه‌ای نیست، بلکه ناظر به مداخله‌ای آگاهانه و مسئولانه در مسائل واقعی جامعه است. همچنین، نتایج نشان داد که همکاری نهادمند حوزه‌های علمیه با سازمان‌های حمایتی، می‌تواند اثربخشی سیاست‌های جمعیتی را به‌طور چشمگیری افزایش دهد. حمایت‌های اقتصادی و اجتماعی، در صورتی که بدون پشتوانه فرهنگی و اخلاقی ارائه شوند، اغلب به نتایج کوتاه‌مدت و ناپایدار منجر می‌شوند. حضور حوزه‌های علمیه در کنار نهادهای حمایتی، ضمن حفظ شأن و کرامت خانواده‌ها، می‌تواند نگاه توانمندساز و بلندمدتی به حمایت اجتماعی ایجاد کند و نگرش زوج‌های جوان نسبت به آینده خانوادگی خود را بهبود بخشد.

نتایج بخش پنجم پژوهش، یعنی نقش رسانه‌ای و ارتباطی حوزه‌های علمیه، بر اهمیت حضور فعال، هدفمند و حرفه‌ای این نهاد در فضای رسانه‌ای دلالت دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد که رسانه‌ها، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به ذهنیت اجتماعی درباره ازدواج و فرزندآوری ایفا می‌کنند و غیبت یا حضور کم‌رنگ نهادهای دینی در این عرصه، منجر به سیطره روایت‌های فردگرایانه و بعضاً مغایر با فرهنگ اسلامی شده است.

حوزه‌های علمیه می‌توانند با تولید و هدایت محتوای رسانه‌ای مبتنی بر واقعیت‌های اجتماعی و ارزش‌های دینی، گفتمان متعادلی درباره خانواده و جمعیت شکل دهند. در همین چارچوب، پاسخ‌گویی علمی و فقهی به شبهات رایج درباره ازدواج و فرزندآوری، یکی دیگر از نتایج کلیدی پژوهش به شمار می‌آید. پژوهش نشان داد که بسیاری از شبهات موجود، ریشه در ابهامات حل‌نشده فقهی، اطلاعات ناقص یا بازنمایی‌های نادرست رسانه‌ای دارند. حوزه‌های علمیه، با ارائه پاسخ‌های مستدل، اقناع‌کننده و همدلانه، می‌توانند از تبدیل این شبهات به باورهای تثبیت‌شده منفی جلوگیری کنند و اعتماد اجتماعی به مرجعیت دینی را تقویت نمایند. در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که نتایج پژوهش حاضر، بر ضرورت ایفای نقش فعال، چندلایه و هماهنگ حوزه‌های علمیه در افزایش جمعیت و باروری تأکید دارد. حوزه‌ها نه تنها به عنوان نهاد تولید علم دینی، بلکه به مثابه کنشگری فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای، می‌توانند نقشی راهبردی در مواجهه با بحران جمعیت ایفا کنند. تحقق این نقش، مستلزم هم‌افزایی میان ابعاد معرفتی، فرهنگی، اجتماعی و ارتباطی حوزه‌های علمیه است؛ امری که در صورت تحقق، می‌تواند به شکل‌گیری گفتمانی پایدار و متناسب با اقتضائات جامعه اسلامی منجر شود.

پیشنهادهای

بر پایه یافته‌های پژوهش حاضر، که بر نقش چندبعدی و راهبردی حوزه‌های علمیه در مواجهه با چالش کاهش جمعیت و باروری تأکید دارد، ارائه مجموعه‌ای از پیشنهادات عملی، نهادی و سیاستی ضروری به نظر می‌رسد.

۱. نخستین پیشنهاد، بازتعریف مأموریت آموزشی و پژوهشی حوزه‌های علمیه در حوزه جمعیت و خانواده است. لازم است مباحث مرتبط با ازدواج، فرزندآوری، سبک زندگی خانوادگی و سیاست‌های جمعیتی به صورت نظام‌مند و میان‌رشته‌ای در برنامه‌های درسی حوزه گنجانده شود تا طلاب بتوانند با درکی جامع و روزآمد، پاسخ‌گوی نیازهای معرفتی و اجتماعی جامعه باشند.

۲. دومین پیشنهاد، توسعه و نهادینه‌سازی مطالعات تخصصی در قالب فقه جمعیت و خانواده است. ایجاد گروه‌های پژوهشی تخصصی در حوزه‌های علمیه، با تمرکز بر مسائل مستحدثه جمعیتی و استخراج احکام و رهنمودهای فقهی متناسب با شرایط معاصر، می‌تواند به کاهش ابهامات فقهی و تقویت پشتوانه دینی سیاست‌های جمعیتی بینجامد. نتایج چنین پژوهش‌هایی باید در قالب‌های قابل فهم برای جامعه و تصمیم‌گیران ارائه شود تا از حالت صرفاً نظری خارج گردد.

۳. سومین پیشنهاد، سرمایه‌گذاری هدفمند در تربیت مبلغان و کنشگران فرهنگی تخصصی در حوزه ازدواج و فرزندآوری است. پیشنهاد می‌شود دوره‌های آموزشی ویژه‌ای برای مبلغان طراحی شود که علاوه بر مبانی دینی، مهارت‌های ارتباطی، شناخت مسائل روان‌شناختی خانواده و آشنایی با شرایط اجتماعی و اقتصادی جوانان را نیز شامل گردد. این امر موجب افزایش اثربخشی فعالیت‌های تبلیغی و کاهش فاصله میان گفتمان دینی و تجربه زیسته مخاطبان خواهد شد.

۴. چهارمین پیشنهاد، گسترش نقش اجتماعی حوزه‌های علمیه از طریق تأسیس و تقویت مراکز مشاوره خانواده است. این مراکز باید با رویکردی تلفیقی از آموزه‌های اسلامی و دانش روز، به‌صورت مستمر در کنار زوج‌های جوان قرار گیرند و در فرآیند تصمیم‌گیری آنان برای ازدواج و فرزندآوری نقش حمایتی و توانمندساز ایفا کنند. همچنین، همکاری نهادمند این مراکز با نهادهای حمایتی دولتی و مردمی، می‌تواند اثربخشی سیاست‌های اجتماعی مرتبط با جمعیت را افزایش دهد.

۵. پنجمین و آخرین پیشنهاد، تدوین راهبرد رسانه‌ای منسجم برای حضور فعال حوزه‌های علمیه در فضای رسانه‌ای و مجازی است. تولید محتوای تخصصی، پاسخ‌گویی علمی و فقهی به شبهات رایج و مشارکت در هدایت گفتمان رسانه‌ای درباره خانواده و جمعیت، از جمله اقداماتی است که می‌تواند به اصلاح نگرش‌های عمومی و تقویت انگیزه‌های فرزندآوری منجر شود. تحقق این پیشنهاد، مستلزم تربیت کارشناسان رسانه‌ای در درون حوزه و تعامل مستمر با نهادهای رسانه‌ای کشور است.

در مجموع، اجرای هم‌زمان و هماهنگ این پیشنهادات می‌تواند زمینه‌ساز ایفای نقش مؤثرتر حوزه‌های علمیه در حل مسئله جمعیت و دستیابی به الگوی پایدار باروری در جامعه اسلامی باشد و پیوندی کارآمد میان آموزه‌های دینی، سیاست‌های کلان و کنش‌های اجتماعی برقرار سازد.

منابع و مآخذ

مقالات

- فولادی‌وندا، (۱۴۰۰). واکاوی نقش تغییرات ارزشی خانواده در کاهش جمعیت در ایران؛ سیاست‌ها و راهکارها. چالش‌ها و راهکارهای تعالی نهاد خانواده در مذاهب اسلامی با محوریت آسیب‌های اجتماعی، ۱(۱)، ۱۶۹۷-۱۷۳۱.
- محمدی، رستگارخالد. (۱۳۹۴). تغییرات فرهنگی و اُفت باروری در ایران (برپایه تحلیل ثانوی داده‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان). جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۲)، ۱۵۹-۱۸۰.

- آقای بجستانی، رجبی. (۱۴۰۳). مبنا یابی فقهی حق بر سلامت باروری زنان با نگاهی به قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت. پژوهش های فقهی مسائل مستحدثه، ۲(۱)، ۱۴۱-۱۵۵.
- میرسندسی. (۱۴۰۱). ظرفیت نهاد حوزه ی علمیه در سیاست های جمعیتی کشور. مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه، ۶(۱۱)، ۱۱۵-۱۳۴.
- سقایی بی ریا، محمدناصر. (۱۴۰۲). واکاوی شاخصه های مسئله جمعیت از دیدگاه علامه مصباح یزدی. معرفت، ۳۰۸(۳۲)، ۱۹-۳۰.
- اکبری معلم. (۱۴۰۰). بررسی میزان آشنایی طلاب سطوح مختلف حوزه های علمیه با عملکرد ولایت فقیه در چهار دهه جمهوری اسلامی ایران. سیاست متعالیه، ۹(۳۴)، ۲۳۱-۲۴۸.
- رستمی بوراچالو، عالیه. (۱۴۰۲). تاثیر جمعیت در گفتمان سازی انقلاب اسلامی. معارف علوم اسلامی و علوم انسانی، ۱۳(۳)، ۱۱۳-۱۲۸.
- بهزادی فر، شهابی، بختیاری، آذری، بهزادی فر. (۱۴۰۳). به سوی آینده ای پرجمعیت، راهکارها و چشم اندازهای سیاست گذاری در حوزه جمعیت ایران: خلاصه سیاستی. یافته، ۲۵(۴)، ۱۷-۲۶.
- شجاع نوری، فروغ الصباح، شکری. (۱۳۹۲). چالش های روش شناختی و معرفتی در پژوهش های موجود جمعیتی. معرفت، ۱۸۹(۲۲)، ۵۹-۷۲.
- گوهری، ف. (۱۴۰۱). آسیب شناسی دوره آموزشی سطح دو حوزه های علمیه خواهران از نظر مهارتی. فرهنگ پژوهش، ۴۹(۱۵)، ۱۴۲-۱۷۸.
- حسینی فرد، سیدمجتبی، یاسی، رحمان. (۱۳۹۸). بررسی وضعیت کیفیت زندگی کاری کارکنان مرکز خدمات حوزه های علمیه سراسر کشور (مطالعه موردی: ستاد و مرکز استانی قم). پژوهش نامه استان قم، ۱۳(۱۷)، ۷۱-۱۰۲.
- صالحی، س. ع. (۱۳۸۹). تعالی و همبستگی در پرتو تعامل علمی حوزه های علمیه جهان اسلام. حوزه، ۲۷(شماره ۱۵۵-۱۵۶)، ۲۶۹-۳۳۸.
- اسدی. (۱۴۰۳). تحلیل و بررسی جایگاه خانواده در اندیشه های قرانی و امام خامنه ای. همایش ملی علوم انسانی با رویکرد نوین، ۱(۱)، ۳۷۹۶-۳۸۱۶.
- حسینی، آزاد. (۱۴۰۳). نقش اصل مشورت در تحکیم روابط اعضای خانواده. پژوهش های اسلامی زن و خانواده، ۳(۵)، ۱۳۵-۱۵۷.

- کریمی، طباطبایی امیری، فائزه سادات. (۱۴۰۳). بررسی وضعیت تولیدات علمی حوزه مطالعات قرآن و حدیث در موضوعات جنسیت، زنان و خانواده با استفاده از ترسیم هم‌نویسندگی: یک مطالعه علم‌سنجی. مطالعات کاربردی علم سنجی، ۱(۱)، ۳۹-۶۰.
- محمدی عراقی، کاظمی نجف آبادی. (۱۴۰۴). تعامل علوم اجتماعی و حقوق خانواده بر مبنای مصلحت مورد مطالعه: طلاق عاطفی. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۵(۱)، ۲۴۱-۲۵۸.

کتاب

- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۳). سبک زندگی اسلامی (مجموعه بیانات). تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- سبحانی، جعفر. (۱۳۹۰). نظام خانواده در اسلام. قم: مؤسسه امام صادق (ع).
- مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۴). جمعیت و فرزندآوری از منظر فقه و حقوق اسلامی. قم: مرکز تحقیقات اسلامی مجلس.
- پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. (۱۳۹۶). چالش‌های جمعیتی ایران با تأکید بر آموزه‌های دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- رشاد، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). فقه و فرهنگ. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.